IL-ĠAĦAN TA' MADWARNA

Doris Vella Camilleri

Il-ġibda għall-karattru ta' Ġaħan tnisslet fija fi ċkuniti mill-iskola. Ġibduni r-rakkonti tiegħu fil-kotba *Ġabra ta' Ward* ta' E.B. Vella, u l-aktar l-istorja li tolqot il-qalb Maltija, l-aktar dik tat-tfal, li hi l-ħrafa ta' meta Ġaħan, ta' tifel pjuttost ibleh u jdaħħak bi bluhitu, ġibed il-bieb warajh – kif kienet qaltlu jaghmel ommu.

Bqajt dejjem affaxxinata minnu. Mbagħad kellha tkun il-kitba tal-folklorista Franċiża Madame Galley, mil-Lecture li għamlet fl-Universita' ta' Malta (1), li spiratni nuża l-idjosinkraziji tiegħu u naġġornahom fi storja li semmejt: Min Qatlu 'l Ġaħan?, speċi ta' requiem għal dak Ġaħan ta' tfuliti li m'għadux jeżisti, qisu ndifen, fuq fomm il-poplu. Ma tantx għadek tisma' – bħal dari – l-espressjonijiet "tkunx Ġaħan", tagħmilhiex tal-Ġaħan".

Skont il-Profs. Ġuże' Aquilina (2), il-Ġaħan Malti (Ġaħnu/Ġiħna) hu l-karattru folkloristiku tagħna – hu sempliċi u ibleh, tad-daħk għall-aħħar. Infatti għadna sa llum, imqar jekk l-użu qed jonqos, nużaw l-espressjoni "tkunx Ġaħan" jew "tagħmilx bħal Ġaħan" meta nkunu rridu nfissru xi għemil stupidu jew bla sens, jew inkella ninterpretaw xi kliem litteralment bħal meta omm Ġaħan talbitu jiġbed il-bieb warajh u hu qalgħu miċ-ċappetti u telaq bih.

Fid-dizzjunarju Malti-Ingliż tiegħu (3) Aquilina jagħti l-espressjonijiet "donnu Ġaħan b'uliedu", la tkunx Ġaħan", kemm int Ġaħan!", "l-imħatra ta' Ġaħan dejjem rebbieħa", negozju ta' Ġaħan", għamilha ta' Ġaħan biex ma jħallasx dwana".

Aquilina jgħid ukoll li l-isem Ġaħan hu ta' nisel purament semitiku u għalhekk ma setax jasal għandna minn Sqallija. Madankollu studji reċenti qed jikxfu aktar il-konnessjoni lingwistika bejn l-Għarbi Sqalli u l-Malti Medjevali. U lanqas għandna ninsew ir-rabtiet folkloristiċi bejn Malta u Sqallija kif juri tajjeb Ġuże' Cassar-Pullicino (4).

Jekk wieħed ifittex fl-ewwel edizzjoni tal-istejjer ta' Ġaħan stampata bl-Għarbi fil-belt ta' Bulak fis-sena 1880 isib il-karattru ta' *Al-Khudja Nasra al-Din al-mulaħħab bi-Djuha al-Rumi* (5). Fil-fatt nistgħu ngħidu li pjuttost ittieħdu minn dak l-għadd kbir ta' stejjer tal-komiks li hi miżgħuda bihom il-letteratura tal-*Adab* sallum (6). Dan ix-xogħol wara kien tradott għall-Persjan (1299/1881) u komplew sarulu żjidiet bi stejjer oħra orġinali Għarab u Persjani Medjevali.

Ta' nteress kbir f'din il-ġabra hu l-fatt li minn ġabarhom ma ħa xejn mill-ħazna ta' stejjer ta' *Djuħi*, il-Ġaħan Persjan. U hija ħasra li dawn l-istejjer Għarab u Persjani li ddaħħlu mal-istejjer Torok qatt ma kienu miflijin għall-oriġini vera tagħhom minn studjużi tal-letteratura.

Madankollu jibqa' l-fatt li isem *Nasreddin Hoga* baqa' jissemma u jixtered mal-imperu Ottoman kollu tant li ħadd ma ra l-bżonn li jfittex l-oriġini tiegħu. U ġara li kull storja Ġaħnija kienet tiġi dritt attribwita lil Ġaħan *Nasreddin* tat-Turkija. B'hekk il-kollezzjoni jew ġabra Torka ta' *Nasreddin* kifset dawk ta' Ġaħan Għarbi.

Dan japplika biss għal dawk l-istejjer ta' dak iż-żmien li nkitbu fuq dan il-karattru matul iż-żminijiet f'ġabriet tradizzjonali. Meta nqisu l-għadd kbir ta' stejjer li jingħadu bil-fomm, hu diffiċli ħafna biex insibu tarf tas-sors vera tagħhom. U għalkemm dawn l-istejjer bla għadd ta' *Nasreddin*, li huma tant popolari fil-pajjiżi tal-Lvant Nofsani, qegħdin fuq fomm kulħadd, xorta waħda r-riċerka fuq dan il-karattru qisha mietet għalkollox. Donnu l-poplarita' kbira tal-karattru buffu u divertenti ta' *Nasreddin* ħonqot kull xewqa u rieda li jsir tiftix serju fuq l-oriġini tal-istejjer inxerrdin mal-Lvant kollu.

Kull riċerka fuq dan il-karattru li saret fit-Turkija biex tkun stabbilita l-oriġini tiegħu, jiġifieri fejn tibda u fejn tispiċċa l-qagħda tal-karatteristika Ġaħnija tiegħu fl-Afrika ta' Fuq u fit-Trukija. Sfat fix-xejn.

Ir-riċerkaturi tal-Punent dejjem ħelsuha ħafif u qatgħuha li dan il-karatturu mhux għajr karattru umoristiku ġej mill-Lvant u jdaħħakna b'mod filosofiku. U waqfu hemm.

Mid-dehra, l-Eġizzjani, minn dawn iż-żewġ karattri – *Nasr al-Din* u *Djuha* (Ġaħan) għamlu karattru wieħed – iżda fl-Eġittu jsibuh bl-isem ta' *Ġoħa*. Fis-Sudan jisejjaħ *Jawha* jew *Djoh'a*, u ismu dejjem jiqsar iżjed ma nersqu lejn il-Punent tal- Mediterran.

Fi gżiritna wasal bħala Ġaħan u, għalkemm l-istejjer fuqu m'humiex ħafna, xorta tajnieh isem li hu frott tal-ilsien uniku tagħna, differenti minn ta' pajjiżi oħra.

Il-Ġaħan ta' Malta huwa tifel fqir, qargħi, pjuttost għażżien u dejjem orfni minn missieru. In-nies tħobbu għax titħassru u, għalkemm jgħix xi ftit jew wisq emarġinat, xorta hu għaqli bizzejjed biex joħroġ minn kull tfixkil li jsib ma' wiċċu. Hu l-karattru li jasal sax-xifer iżda b'kutrumbajsa waħda jerġa' jiġi f'postu.

Fl-istess ħin ruħu hi dik tal-poeta – iħossu tant ħaġa waħda mal-ħmar tiegħu li jasal jgħid, "Tant ngħix ħaġa waħda mal-ħmar tiegħi li kultant naħsbu li hu jien." U jkellem lill-ħmar bħallikieku xi ħabib tiegħu.

Hemm studjużi li jinsistu li *Ġoħa* mhux ħlief l-isem Għarbi tal-*Mulla Nasreddin Hodja* tat-Turkija. Minbarra dan, fit-Turkija nsibu xi stejjer fuqu li nkitbu jew inġabru fi żmien ir-renju tal-Mongolu *Taymour Kank* li kien jgħix 150 sena wara

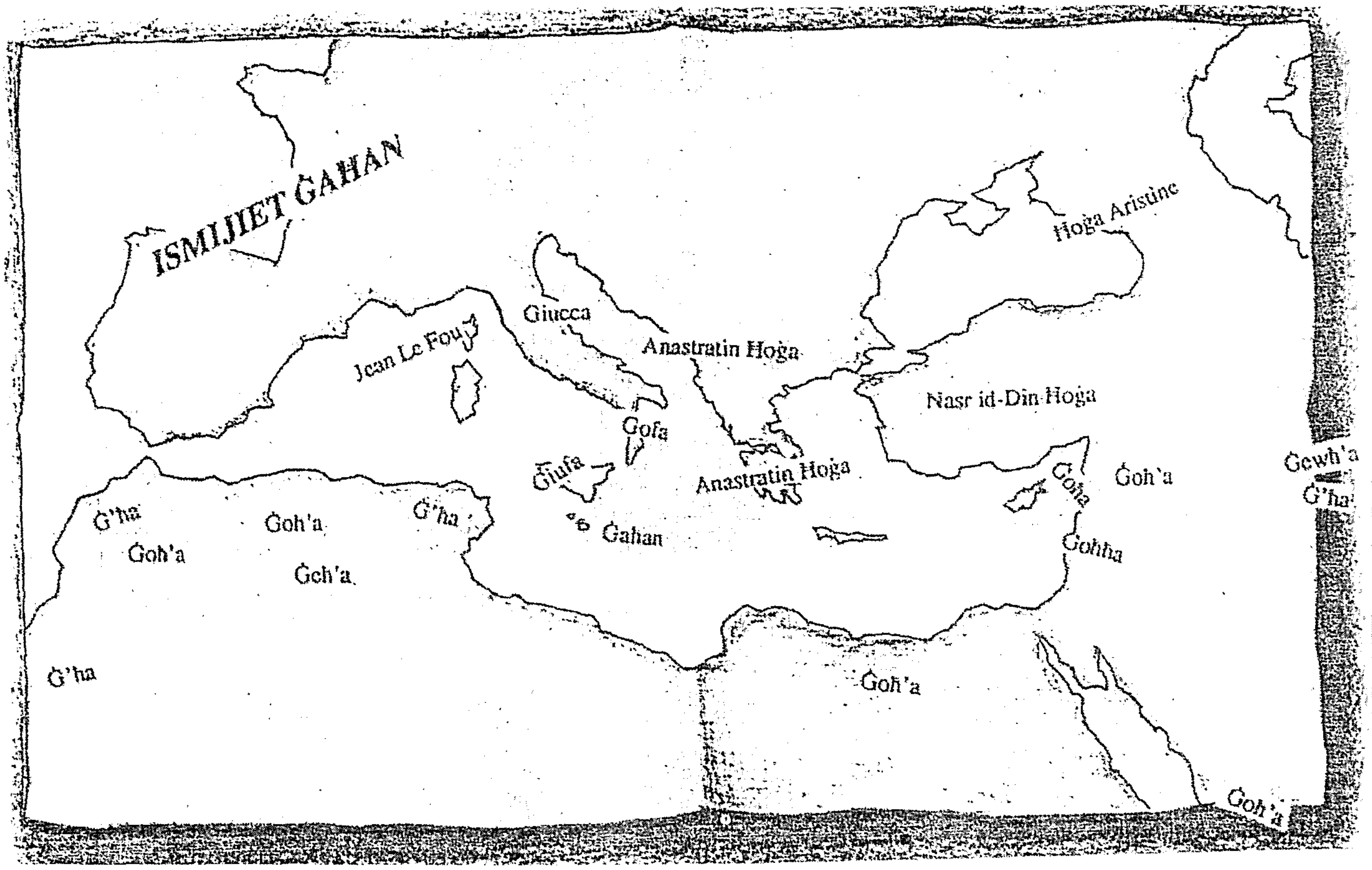

Nasreddin. Iżda l-fatt hu li l-isem *Ġoħa* jidher ħafna qabel dak ta' *Nasreddin Hodja* fil-letteratura Eġizzjana tas-seklu 9, waqt li t-Torok jgħidu li l-karattru tagħhom kien jgħix fis-seklu 13.

L-ewwel referenza li nsibu miktuba li tgħaqqad l-istejjer ta' *Djuħa* ma dawk ta' *Nasreddin* kienet meta nkitbet ġabra minnhom fis-seklu 19.

L-ewwel kollezzjoni magħrufa kienet dik stampata fil-belt ta' Bulak (1256H/1840AD) miktuba bit-Tork. Terġa', din kienet xi ftit differenti mill-edizzjoni ta' Istanbul (1253H/1837AD) li nqalbet għall-Għarbi iżda b'ħafna żjidiet. Minn ġabar il-kollezzjoni ma nafux. Imma nafu li żied xi mitt storja oħra li hu stess addatta mil-Letteratura Għarbija tal-*Adab* taż-Żminijiet Medjevali. Dawk l-istejjer ma kinux stejjer ta' Ġaħan tal-Afrika ta' Fuq, ta' dak li jingħad li hu l-prekursur ta' *Nasreddin.*

Fil-fatt, sa mill-bidu hemm stejjer marbutin ma' Ġaħan li huma kemm oġġezzjonabbli u kemm anti-femministi. U ħadd qatt ma lmenta minn dan l-aspett negattiv tagħhom! B'għaġeb kbir, l-istejjer baqgħu jingħadu, jinqraw, u jinqalbu minn lingwa għal oħra bla ebda restrizzjoni.

Jekk inwarrbu l-istejjer skabrużi fit-tradizzjoni Torka tan-Nasreddin, li m'humiex ftit, nistgħu ngħidu li bis-saħħa u l-popolarita' kbira tiegħu, Ġaħan baqa' ħaj tul iż-żmien kollu mhux biss fil-Lvant Nofsani iżda wkoll fil-pajjiżi tax-xtut madwar il-Mediterran.

(1) Ara wkoll **Galley M.** "A Medterranean Hero", *Journal of Maltese Studies*, Nr. 7, 1971

(2) **Cassar Pullicino, J.**, *Introduction to Maltese Folklore*, 1947, Pg. 30.

(3) **Aquilina, J.**, *Maltese-English Dictionary*, 2 volumi, Malta 1987-90.

(4) **Cassar Pullicino J.**, Studies in Maltese Folklor, 1992, Pg. 77

(5) It-Torok għandhom karattru magħruf bħala *Nasr id-Din Khodja* li l-għemejjel tiegħu jixbħu lil dawk ta' Ġaħan. It-Torok stampaw l-istejjer tiegħu bit-Tork, imma l-ewwel edizzjoni stampata bl-Għarbi, li ħarġet fl-1880, kienet iġġib l-isem ta' *Nawadir al-Khodja Nasr al-Din al-mulakkab bi Djuha al-Rumi*, li tfisser "*Ir-Rakkonti fuq Hoġa Nasr id-Din imlaqqam bħala Ġaħan ir-Rumi*". Minn dak iż-żmien lil Nasr id-Din u lil Ġaħan bdew jitfixkluhom ma' xulxin, għalkemm l-istudjużi huma ċerti li Ġaħan hu ferm eqdem minn Hoġa Nasr id-Din.

(6) L-*Adab* hi kelma Għarbija li tiġbor fiha dak kollu li jagħmel lill-bniedem sofistikat, kolt, u ta' trobbija u ta' manjieri tajba skont it-tradizzjonijiet u l-idejali tad-dinja tal-Lvant. Il-kitba li titkellem fuq dan is-suġġett tissejjaħ "il-letteratura tal-*Adab*". Il-fergħa ta' din il-letteratura li hi mmirata lejn Ċikku l-Poplu tiġbor fiha ħafna stejjer minn "Elf Lejl u Lejla" kif ukoll stejjer ta' Ġaħan (jew *Ġuħa*).

© Doris Vella Camilleri